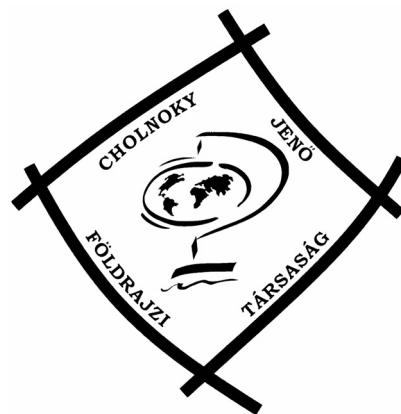

2026
COLLEGIUM GEOGRAPHICUM
11. szám

Bartos-Elekes Zsombor
Cholnoky Jenő kolozsvári hagyatéka

Ábel Kiadó
Kolozsvár

COLLEGIUM GEOGRAPHICUM

Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság

400101 Kolozsvár, Tipografiei utca 12/1. Kolozs megye, Románia

www.cholnoky.ro

A kiadvány megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Számítógépes tördelés

Szikszai Attila

ISSN 2065 – 3859

ÁBEL KIADÓ

400304 Cluj-Napoca, str. Tipografiei nr. 21

tel./fax: 0264-420001

abelkiado@yahoo.com

www.abelkiado.ro

TARTALOM

BEVEZETŐ	5
CHOLNOKY JENŐ KOLOZSVÁRI HAGYATÉKA	6
CHOLNOKY JENŐ TÉRKÉPTÁR.....	7
A gyűjtemény kezdete: Turner Adolf és Cholnoky Jenő	8
A legrégebb térképek	10
A térképek többsége	14
Cholnoky utazásai	16
Kéziratos térképek.....	21
Emmanuel de Martonne	24
A két világháború között: Vasile Meruțiu	27
A második világháború alatt: Prinz Gyula és Tiberiu Morariu	29
CHOLNOKY JENŐ FÉNYKÉPTÁR	33
Kína, 1896–1898.....	36
Magyarország, 1898–1918.....	40
Skandinávia és Spitzbergák, 1910	58
Egyesült Államok, 1912.....	60
Egyéb külföldi utazások.....	63
AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK.....	68

BEVEZETŐ

A *Collegium Geographicum* a Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság gondozásában kiadott, rendszertelenül megjelenő időszaki kiadvány. A számok többsége tanulmánygyűjtemény, de jelent már meg különszámnak nevezett, tematikailag sajátos füzet is. Jelen szám is tematikailag különszámnak tekinthető, de csak sorszámmal jelöljük.

Jelentős mennyiségű és értékű térkép és fénykép bukkant felszínre 2001-ben a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Földrajz Karán. A gyűjtemény *Cholnoky Jenő kolozsvári hagyatéka* néven vált ismertté, hiszen a neves, Kolozsváron a 20. század elején tanító geográfushoz köthető leginkább. Az eleinte ismeretlen tartalmú gyűjtemény fényképeit

Imecs Zoltán, térképeit Bartos-Elekes Zsombor vezetésével, egyetemi hallgatók segítségével sikerült katalogizálni, folyamatosan bővül a digitalizált és világhálón is elérhető tételek száma.

Több kisebb kiállítás után 2025 májusában Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia székházában időszaki kiállításon mutatkozott be a gyűjtemény, amelyhez katalógus is készült. Mivel a kiállítás, és ezáltal a katalógus átfogó képet adott a gyűjteményről, így a katalógus kiadása mellett döntött a Társaság, és annak kiegészített, javított változatát beillesztette kiadványai közé. Terveink között van egy bővebb albumban is bemutatni a gyűjteményt.

CHOLNOKY JENŐ

KOLOZSVÁRI HAGYATÉKA

Az egykori kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézetének gyűjteményét 1884-ben alapították, első igazgatója Turner Adolf volt. Cholnoky Jenő, a magyar földrajztudomány kiemelkedő alakja, 1905 és 1919 között a kolozsvári FJTE egyetemi tanára volt; igazgatóként ez idő alatt hatalmasat bővített a Földrajzi Intézet könyv-, folyóirat-, fénykép- és térképtárán. A későbbiekben az általa összeállított gazdag gyűjtemény anyagát számon tartották, valamelyest bővítették; Emmanuel de Martonne, Vasile Meruțiu, Prinz Gyula nevét érdemes megemlíteni. Már a második világháború körüli egyetemköltözések megkavarhatták a gyűjtemény egy részét, majd az 1950-es években a gyűjteményt cenzúrázták: egyrészt az ismeretlenségbe süllyesztették a fényképeket, térképeket és atlaszokat; másrészt az osztrák

és magyar topográfiai térképek romániai területeit ábrázoló szelvényeit használták, de nem a könyvtár részeként; harmadrészt a könyvek, folyóiratok egy része beépült a kari könyvtárba; sok minden eltűnhetett. 2001 tavaszán a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem Földrajz Karának épületében, leginkább a Természetföldrajzi Tanszék raktárából bukkant felszínre az évtizedekkel korábban elsüllyedt fénykép-, atlasz- és térképtár, az osztrák és magyar topográfiai térképek, pontosabban a maradékuk. Ezek együttese a BBTE Földrajz Karának épületében maradt, de nem lett a kari könyvtár része. Ezt a gyűjteményt nevezzük Cholnoky kolozsvári hagyatékának, amelyet a Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság kezel. A hagyaték két részre oszlik: a Fényképtárra és a Térképtárra.

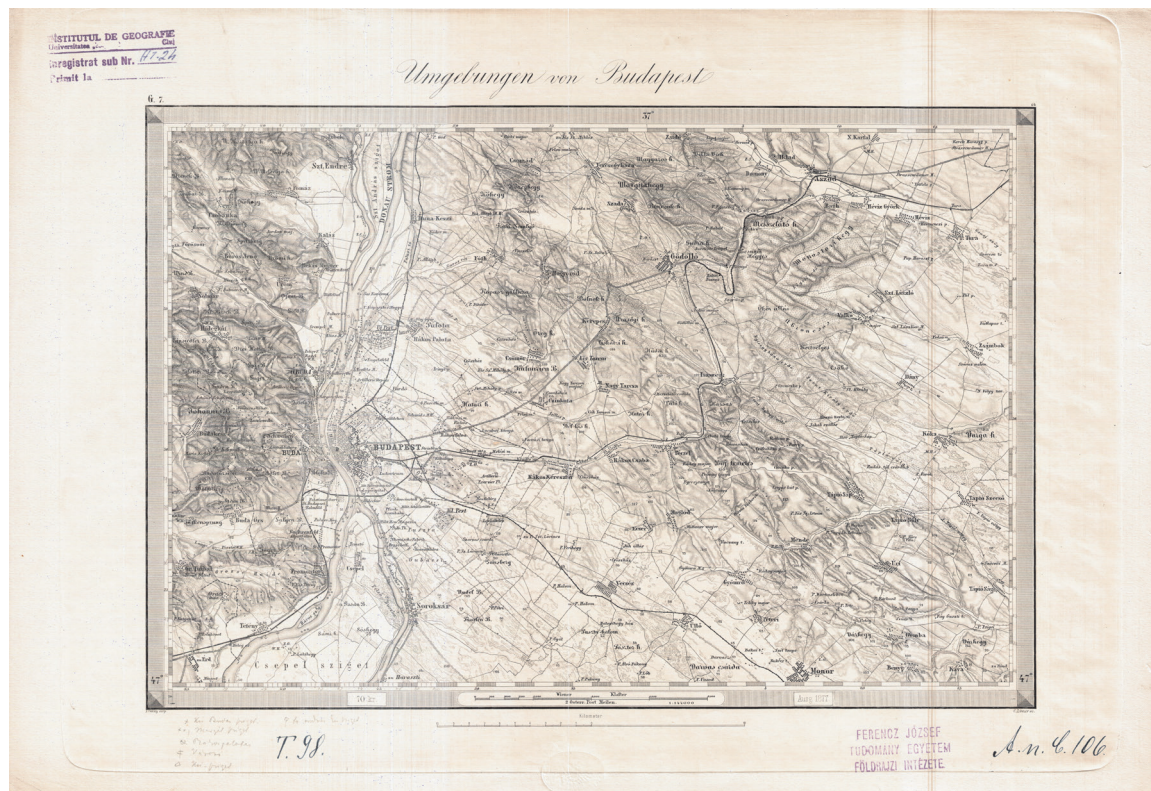
CHOLNOKY JENŐ TÉRKÉPTÁR

A Cholnoky Jenő Térképtár három különféle helyről érkezve három gyűjteményből áll. Az egyik a teljes ismeretlenségből felbukkanó térképgyűjtemény. 4361 térképlapot sorolunk ide: általános és tematikus térképeket, továbbá különféle topográfiai szelvényeket is. A legrégebbiek 17. századiak, a legnagyobb részük 1850 és 1919 közötti, kevés az ez utáni térkép a 20. század közepéig. Jelenlétük részük Magyarországot ábrázolja, felülprezentált még Románia és Cholnoky utazásainak külföldi helyszínei. Az általános térképek mellett kiemelt számban vannak (az oktatás miatt) tematikus térképek, és egyedi kézíratos térképekkel is rendelkezünk. Az

atlaszgyűjtemény léte szintén ismeretlen volt: 133 atlasz, 31 album és 9 könyv tartozik ide. A topográfiai térképek gyűjteménye 2111 szelvényből áll, ezek leginkább az osztrák III. katonai felmérés szelvényei és a II. világháborús magyar topográfiai térképmű szelvényei. A térkép- és atlaszgyűjtemény leginkább Cholnoky Jenő nevéhez fűződik, az anyag többségét az általa igazgatott FJTE Földrajzi Intézet szakkönyvtárába ő helyezte el; a topográfiai térképek gyűjteményében más kolozsvári földrajzi és geológiai intézetek anyagai is találhatók; pontosabban mindezek maradékai.

A GYŰJTEMÉNY KEZDETE:

TERNER ADOLF ÉS CHOLNOKY JENŐ

[55-0213] Spezialkarte des Königreiches Ungarn. G7 Umgebungen von Budapest.
Militärgeographisches Institut, Wien, 1877

A kolozsvári egyetem földrajzi szakkönyvtárát – benne térképgyűjteménnyel – 1884-ben hozták létre, első igazgatója Terner Adolf volt. Terner idején még nem volt jelentős a könyvtár: 1904-ben még csak mintegy 200 kötetből, 125 látképből, 14 atlaszból és 755 térképlapból állt, ez utóbbiak leginkább az Osztrák–Magyar Monarchia 1:75 000-es részletes topográfiai térképművének szelvényei

voltak. Már e korai gyűjteménynek része lehetett ez a térképlap, amely az osztrák II. katonai felmérésből levezetett 1:144 000-es, részletes térkép Budapest környékét ábrázoló szelvénye. A Ferenc József Tudományegyetem (FJTE) Földrajzi Intézete T98-as térképe, C106-os jelzettel a katalógusban, amelyet később a HT24-es topográfiai térképként leltároztak.

[43-1387] Kolozsvár szab. kir. város átnézeti térképe.

Posner Károly Lajos és fia térképészeti műintézetének nyomása, Budapest

A gyűjtemény lényeges bővítése Cholnoky Jenő 1905–1919 közötti igazgatósága idején történt. Kolozsvár e várostérképe a korabeli, pontosabban 1902-es állapotokat mutatja be. A FJTE Földrajzi Intézete a Farkas u. 1-ben

volt; Cholnoky előbb a Ferenc József út 9-ben, majd az Erzsébet út 31-ben, végül a Rákóczi út 1-ben lakott. A gyűjtemény jelenleg a Mikó u. 5–7-ben található, az épületben akkor még a Vegytani Intézet működött.

A LEGRÉGIBB TÉRKÉPEK

[09-0051] Houfnaglius: Papa. 1617

A térképgyűjteményünkben 800-nál több lapot soroltunk a régi, azaz 1850 előtt kiadott térképek közé. Közöttük a legrégebbi évszám az 1617. Georg Houfnagel flamand festőművész az 1590-es években járta be Magyarországot, készítette rézmetszeteit a várakról. Pápát ábrázoló munkája 1617-es évszámmal

került be a Georg Braun szerkesztette, *Civitates Orbis Terrarum* című atlaszba. A világ több mint félezer városáról madártávlati képet és szöveges leírást tartalmazó, hatkötetes atlasz utolsó kötete 1618-ban, Kölnben jelent meg; Pápa ennek 35. lapján található.

[03-1585] Danubius, fluvius Europae maximus, a fontibus as ostia

Térképeink jelentős részén nincsen évszám, így pontosan nem tudjuk, térképeink közül melyik a legkorábbi. Az egyik esélyes ez a latin nyelvű, a Duna folyását a forrástól a torkolatig bemutató térkép, amelynek első kiadása 1635-ben jelent meg Willem Janszoon

Blaeu *Theatrum Orbis Terrarum, Sive Atlas Novus* című, Amszterdamban közreadott két-kötetes atlaszában. A térképlap szinte változatlanul szerepelt a későbbi évtizedekben megjelent egyre bővebb világatlászokban, jelen példány a korai kiadások egyikének tűnik.

[08-0042] Hungaria Regnum

Ez a szintén szerző és évszám nélküli térképünk ugyancsak az egyik legkorábbi térképünk lehet. Azonosítható azzal a Magyarország-térképpel, amelyet a svájci Merian

Mattheus a *Neue Archontologica Cosmica* című, Frankfurtban megjelent atlaszában adott közre, előbb az 1638-as kiadásban, majd az 1649-esben.

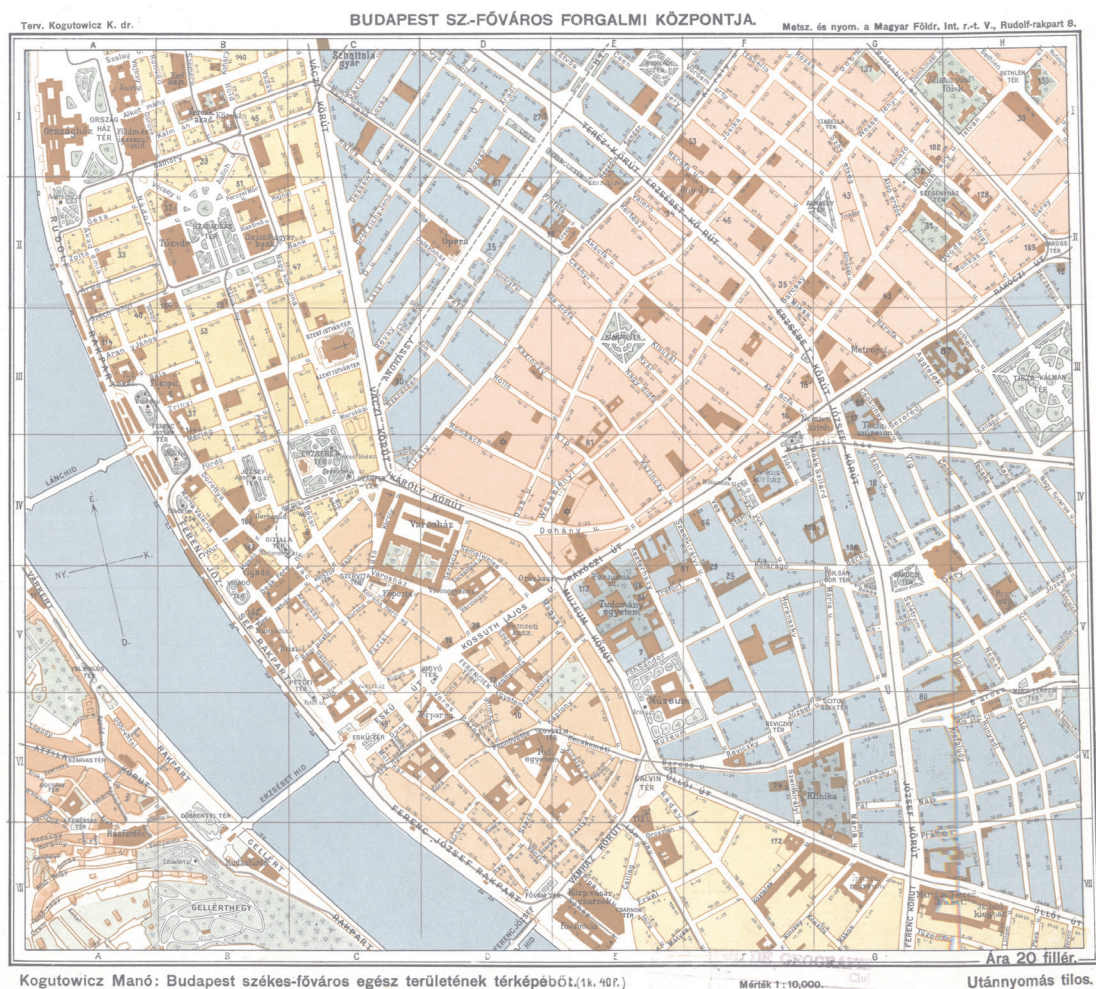

[074] Bequemer Hand Atlas aus Sechs und Zwanzig Homannischen Landkarten. 1754

Legrégebbi atlaszaink 18. századiak. Közülük az egyik legrégebbi, datált kötet ez a Nürnbergben megjelent, Homann-féle „kényelmes kézi atlasz”. Az atlasznak a Magyarország-

térképlapját láthatják (*Regni Hungariae Tabula Generalis Archetypum Mülleriano*), amelynek az alapanyaga Johann Christoph Müller 1709-es Magyarország-térképműve.

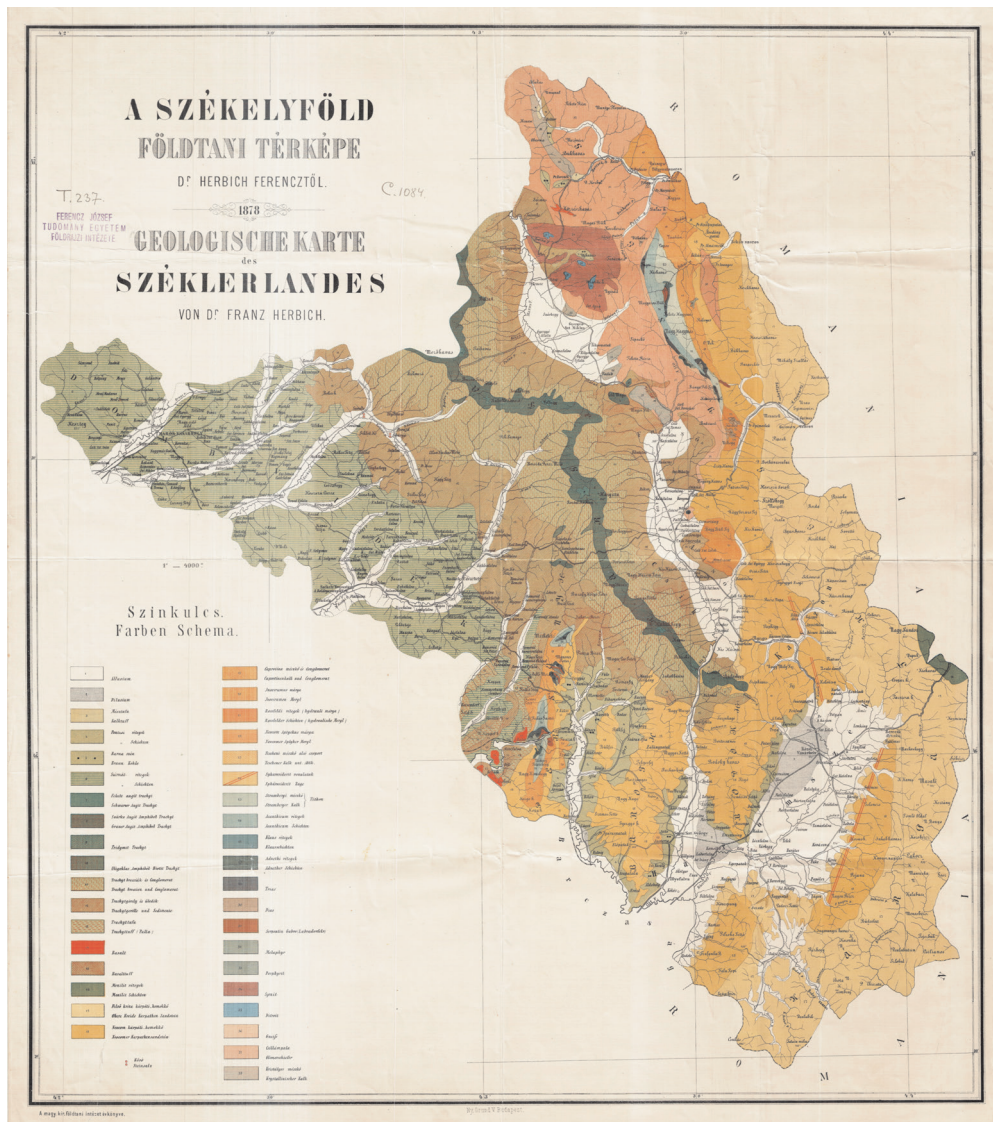
A TÉRKÉPEK TÖBBSÉGE

**[43-1499] Kogutowicz K.: Budapest sz.-főváros forgalmi központja.
Magyar Földrajzi Intézet**

Térképeink legnagyobb része, mintegy 2500 lap a gyűjtemény kiépülése korszakából, tehát a 19. és 20. század fordulójáról való. Ezek egy része Magyarországot ábrázoló ország-, megye-, város-, turista- és történelmi

térkép. Kolozsvári tartózkodása előtt Cholnoky a belvárosi Szerb utcában tanított és az erzsébetvárosi Garay utcában lakott; Kolozsvár után pedig a Múzeum körúton oktatott és a józsefvárosi Gyulai Pál utcában volt az otthona.

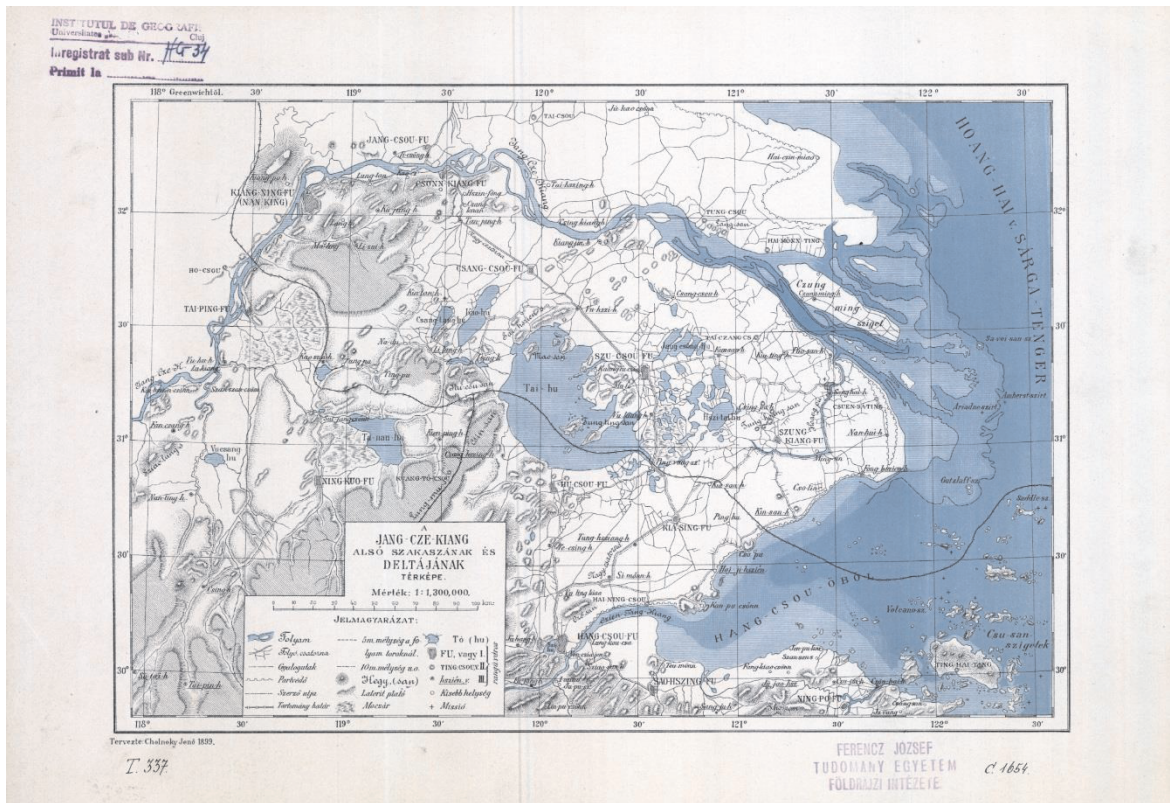
[35-0685] Herbich Ferencz: A Székelyföld földtani térképe.

M. Kir. Földtani Intézet, Budapest, 1878

Mivel a térképtár a földrajz oktatását szolgálta, így kiemelt számban rendelkezünk tematikus térképpel (geológiai, hidrológiai, demográfiai, közlekedési témában). Ez a térkép geológiai térkép; érdekessége, hogy két évvel azt követően jelent meg, hogy a székely

székeket beillesztették a vármegyerendszerbe, mégis – a közigazgatásilag már nem létező – Székelyföldet mutatta be, szigettérképként kiemelve. Azon ritka térképek egyike, amelyeknek Székelyföld a célterülete.

CHOLNOKY UTAZÁSAI

[11-0638] Cholnoky Jenő: A Jang-cze-kiang alsó szakaszának és deltájának térképe. 1899

Cholnoky külföldi útjainak helyszínei felülprezentáltak. Még kolozsvári életszakasza előtt, 1896–98 között kétéves utazást tett meg Kelet-Ázsiában, legnagyobbbrészt Kínában kutatott ez idő alatt. Kínában többek között a Jangce folyam deltáját térképezte, munkájának eredménye ez a térkép. A térképen is

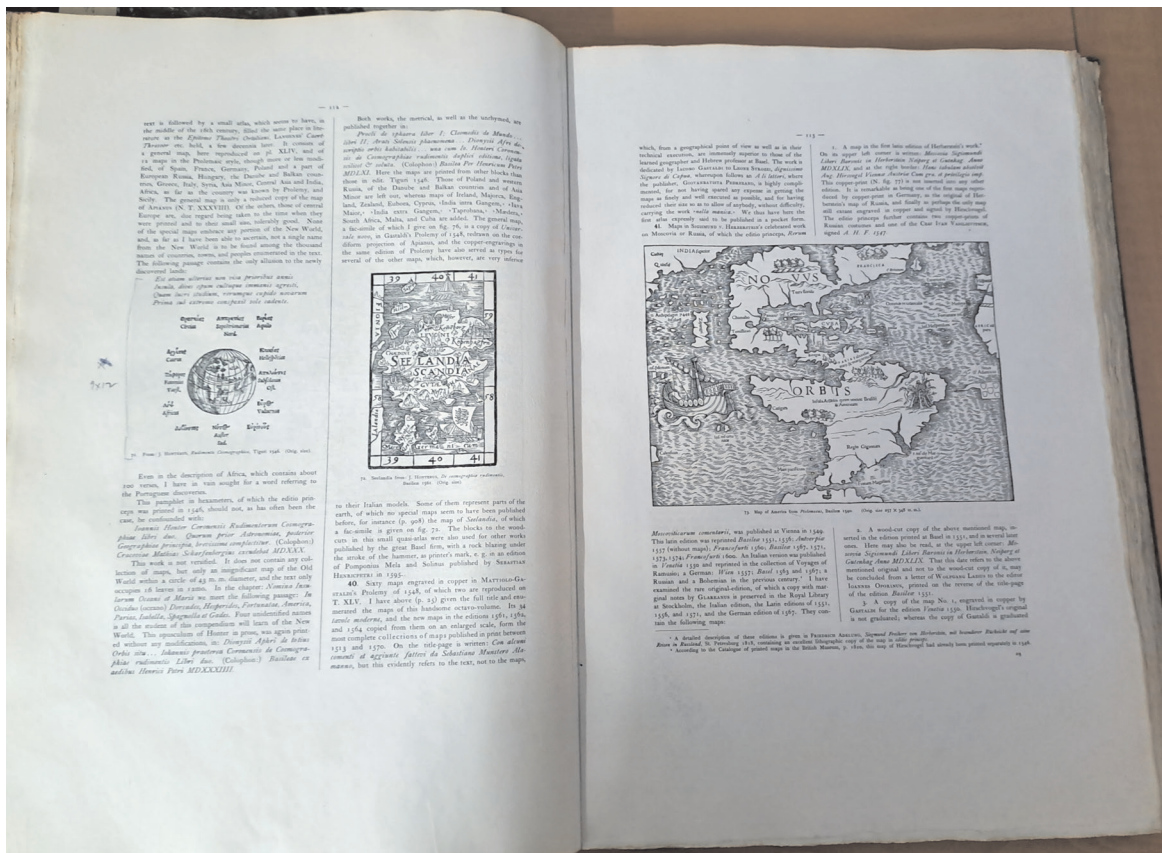
látható Czien-tang-kiang (Qiantang) folyó torkolatában és a Hang-csou-öbölben (Hangzhou) jelentkező özönárról (az átbukó hullámmal berohanó dagályról) először készített fényképeket és ismertette a jelenség lényegét.

[17-0620] De Geer, Gerard: Geological Map of Central Spitzbergen.
Generalstabens Litografiska Anstalt. 1910

Cholnoky, kolozsvári oktatóként, 1910-ben a Nemzetközi Geológiai Kongresszuson vett részt Stockholmban és egyike volt annak a 65 tudósaknak, akik jelen voltak a kongresszus legnagyobb tanulmányi kirándulásán a sarkvidéki

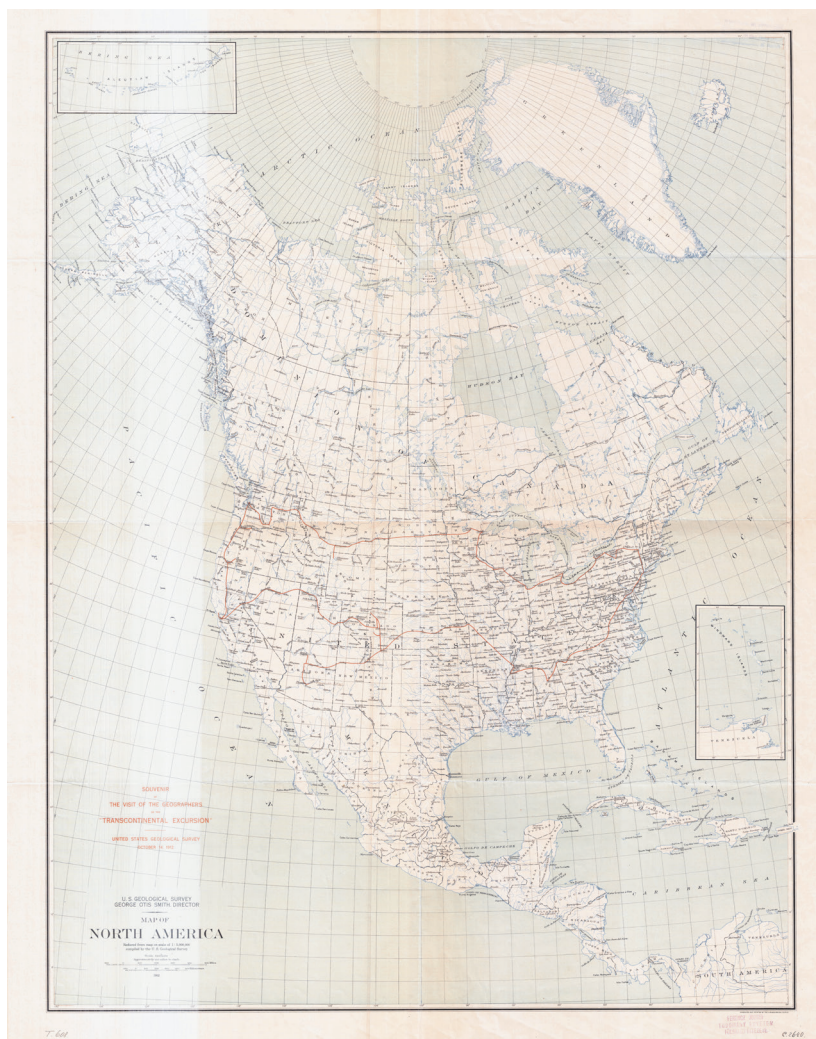
Spitzbergákon, amelyet a kongresszus elnöke, Gerard de Geer rendezett. Ő a szerzője ennek a részletes geológiai térképnek, a Spitzbergák középső részéről, a kirándulás helyszínéről.

[072] Nordenskiöld, A. E.: Facsimile-Atlas to the Early History of Cartography. Stockholm, 1889

A kongresszus másik házigazdája volt Adolf Erik Nordenskiöld, finnországi születű svéd sarkkutató, az északkeleti átjáró felfedezője. Az általa összeállított térképtörténeti atlasz fakszimile térképeken keresztül mutatja be a 15. és 16. század legfontosabb térképeit. Az atlasz 112–113. oldalain egyrészt

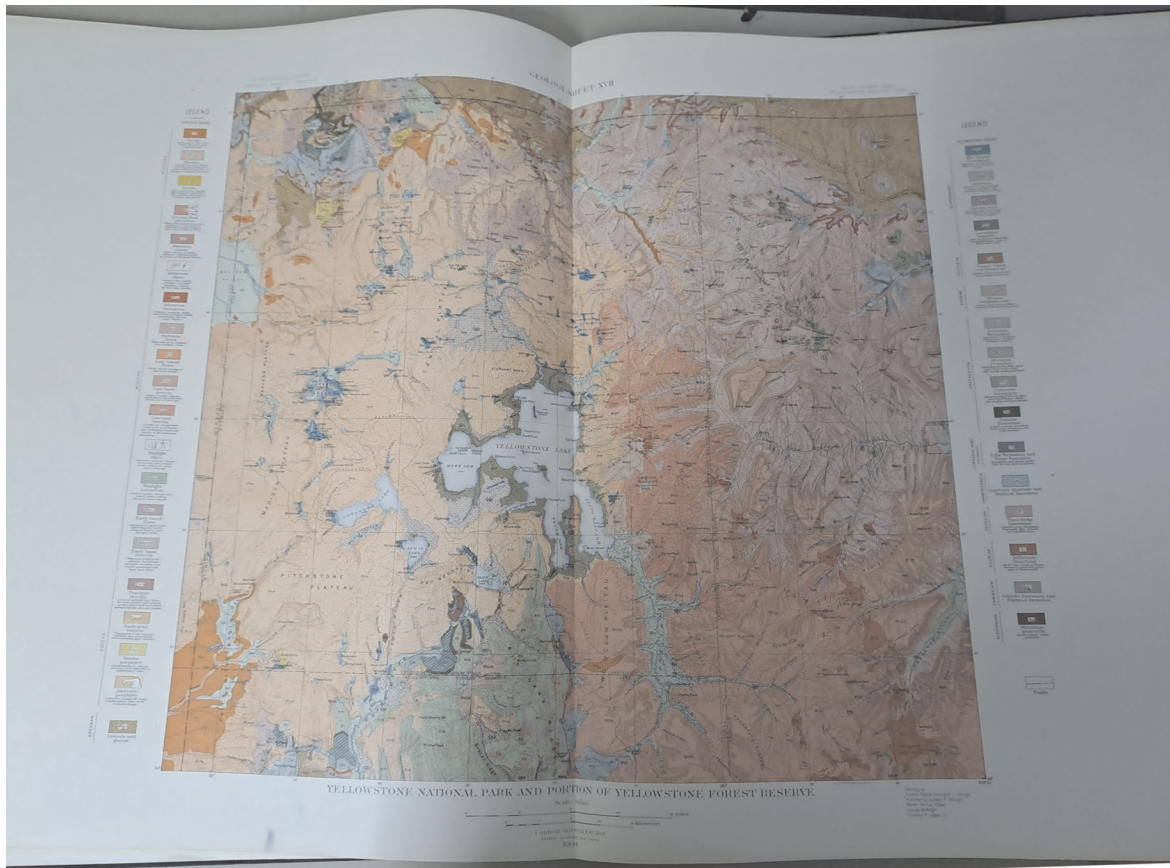
a brassói Johannes Honterus *Rudimenta Cosmographica* művéről van szó, amely a 16. századi Nyugat-Európában az egyik legismertebb világleírásnak számított; másrészt az első olyan nyomtatott térképről, mely az Újvilágot külön lapon ábrázolja (Sebastian Münster: *Novus Orbis*).

[12-0579] Map of North America. Souvenir of the visit of the geographers of the Transcontinental excursion. United States Geological Survey, 1912

Az Amerikai Földrajzi Társaság 1912-ben a korabeli világ legjelentősebb geográfusait hívta meg fennállása 60. évfordulójának megünneplésére: 25 országos földrajzi társaság küldötte (a Magyar Földrajzi Társaság részéről Teleki Pál) jelentkezhetett az útra, rajtuk kívül még 12 tudóst az amerikaiak választottak ki, fizették az útját, közöttük volt

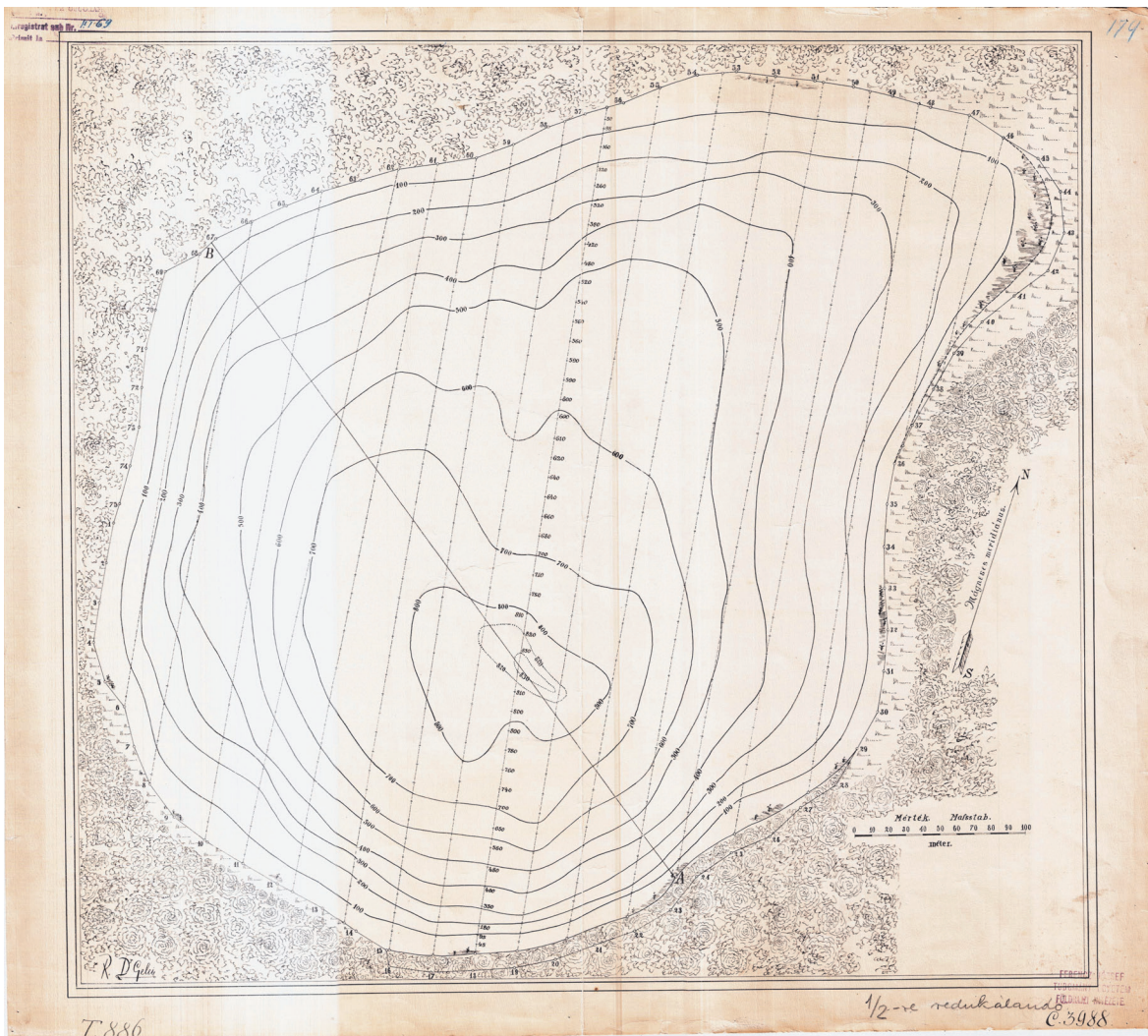
Cholnoky Jenő. Az amerikaiakkal együtt mintegy 70 földrajztudós két hónapon át transzkontinentális kiránduláson vett részt, az út vezetője a Harvard professzora, William Morris Davis volt. E térképet az a pecsét teszi különlegessé, amely jelzi, hogy ilyen csak a résztvevők kaptak.

[092] Arnold Hague: Atlas to accompany the monograph XXXII on the geology of the Yellowstone National Park. United States Geological Survey, Washington, 1904

Cholnoky az amerikai útvjáról igen gazdag térkép- és atlaszgyűjteménnyel gazdagította a térképtárat, mint például ezzel a tudományos atlással, amely a Yellowstone parkot mutatja be részletesen topográfiai és geológiai

térképeken keresztül. Itt a *Geology Sheet XVII. Yellowstone National Park and Portion of Yellowstone Forest Reserve* térképoldal figyelhető meg.

[36-0514] A Szent Anna-tó mélységeinek szintvonalas térképe

A térkép- és fényképtár szinergiájára példa Gelei József kutatása a Szent Anna-tóról. Gelei még pályakezdőként (természetrájk-földrajz szakot végzett, 1908-ban doktorált Kolozsváron), Cholnoky indítványára és műszereivel készítette el a Szent Anna-tó első mélységvonalas térképét. Az eredeti kéziratot a térképtárunkban található,

kisebítve megjelent a Földrajzi Közleményekben, 1909-ben. A szerző terepezéséről fennmaradtak a felvételek negatívjai, amelyeket a fényképtárunkban tárolunk, ezek másolatai lettek a cikk illusztrációi. Gelei később zoológus lett, kolozsvári és szegedi egyetemi tanár, akadémikus.

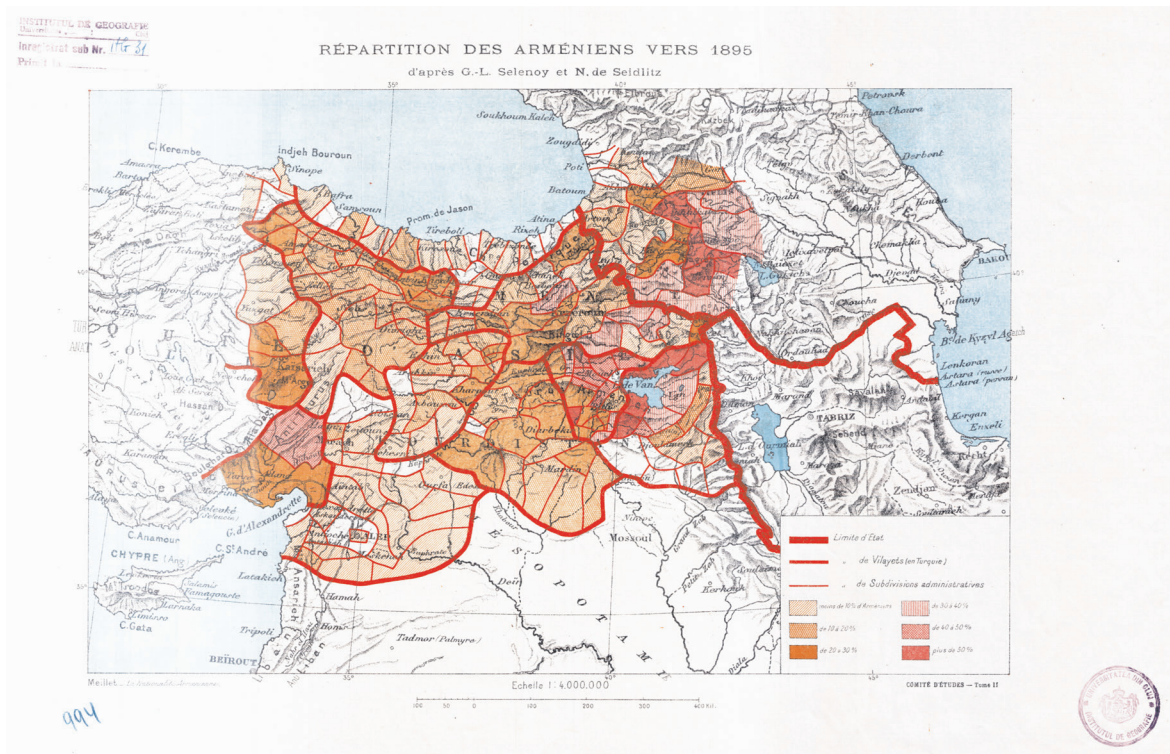

[10-0551] Magyar László: Kivonat Dél-Afrika földképéből. 1858

A kéziratos térképeink talán legizgalmasabbja Magyar László utazó, Afrika-felfedező 1858-as keltezésű, belső-angolai területeket bemutató térképének egy példánya. Magyar László Livingstone-nal azonos időben járta be és írta le az európaiak által alig ismert dél-nyugat-afrikai (ma Angolához tartozó) területeket. E térképének egyetlen ismert példánya több mint egy évszázaddal ezelőtt tűnt el a kutatók szeme elől, és csak az 1860-as Petermann-féle nyomtatott térképváltozata volt ismeretes. Gyűjteményünk mélyéről került elő 2007-ben az itt látható, Hunfalvy János-féle kéziratos másolat, ezáltal ismertté vált a térkép tartalma. Ennek nyomán Gothában sikerült azonosítani a térkép eredeti, Magyar-féle kéziratos példányát, összesen ez a két példány ismert a világon.

Cholnoky az 1910-es évek végén helyezhette el a térképet intézetünk gyűjteményébe, a jelzet alapján szinte utolsóként. Az időszak végére Cholnoky intézeti térképtára (az atlaszokon kívül) mintegy 960 körüli címből, azaz műből állhatott, de ennél a számításnál egyetlen címnek számította a többlapos vagy többpéldányú munkákat is, pl. a monarchia legalább 700 szelvényes topográfiai térképművét, tehát térképtára több ezer lapból, példányból állhatott. Mára ezek hiányosan maradtak fenn. A ma megmaradt anyag mindenképpen legnagyobbbrészt Cholnoky keze nyomát viseli: abból az időszakból a leggazdagabb; olyan területeket és témákat mutat be, amelyekkel ő foglalkozott; nagy részükön ott a kézírása a Földrajzi Intézet jelzeteivel.

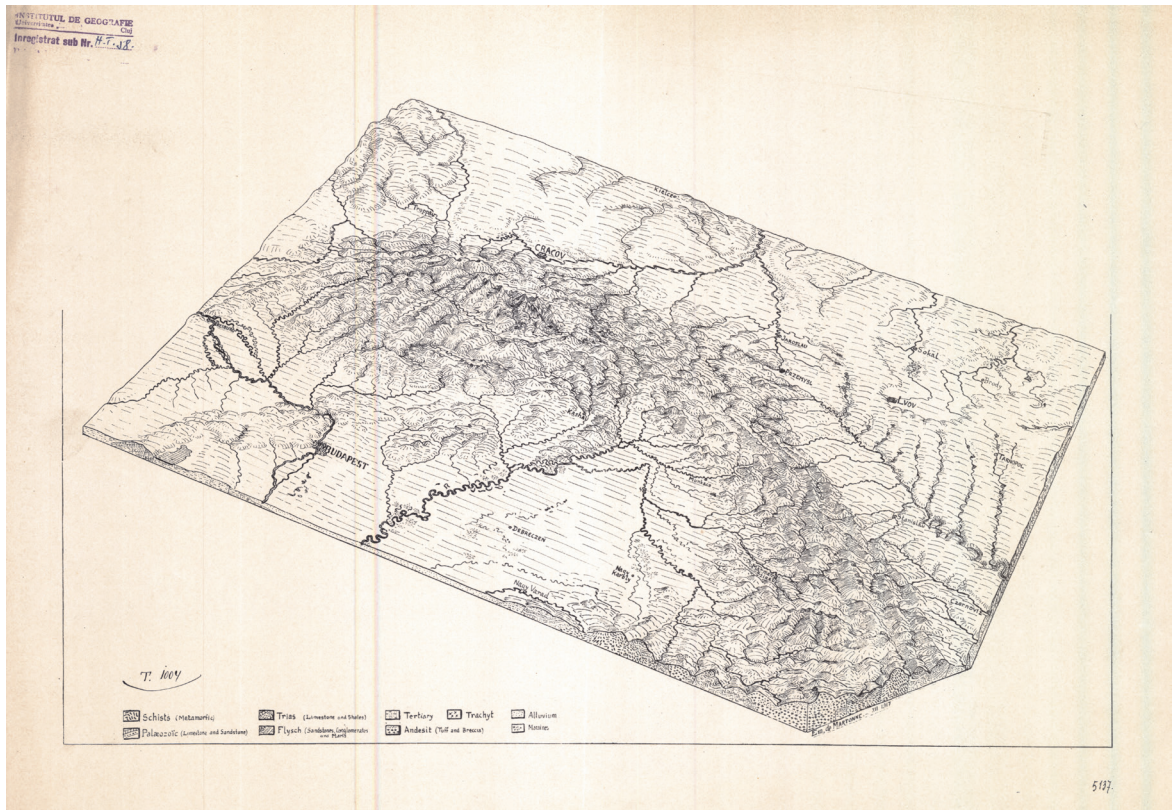
EMMANUEL DE MARTONNE

[11-1241] Selenoy, G. L. – De Seidlitz, N.: Répartition des Arméniens vers 1895

1919-ben Cholnoky, mint minden más egyetemi kollégája, el kellett hagynia az egyetemet, illetve Kolozsvárt. Az épület, benne a gyűjteménnyel, a frissen alakuló román nyelvű Ferdinand Egyetem tulajdonába került. Az itt kiállított térkép, amelyet a francia szakértői bizottság (a *Comité d'Études*) készített, a

bizottság titkárán, Emmanuel de Martonne révén érkezhett a gyűjteménybe, az egyik első lehet, amelyet már nem Cholnoky szerzett be. A gyűjteményben van még ezzel együtt érkező térkép a brit vezérkar földrajzi csoportjától és a francia katonaföldrajzi szolgálattól is.

[35-1406] Em. de Martonne tömbszelvénye a Kárpátok északi részéről 1917-ből

A térképekből tehát néhány a világhírű francia geográfushoz, Emmanuel de Martonne-hoz köthető. Megemlítenéd, hogy De Martonne és Cholnoky ismerték egymást: 1906-ban Cholnoky interveniálása kellett ahhoz, hogy az Orsován kémgyanúsként lefogott francia tudóst szabadon engedjék, 1912-ben mindketten ott voltak a kéthónapos amerikai utazáson. Ami viszont a bővítést megmagyarázza, De Martonne párizsi tanítványa volt George Vâlsan, a kolozsvári földrajzi intézet 1920-as évekbeli igazgatója. Az ő meghívására

De Martonne 1921 tavaszán heteken át tanított Kolozsváron, egy félétet tömbösítve. Ennek beszámolójában így írt a gyűjteményről: *A kolozsvári Földrajzi Intézet méltán összehasonlítható a legjobban ellátottakkal, és bizonyos tekintetben, felszereltsége felülmúlja a Sorbonne-on rendelkezésre állókat. A helyiségek azok, amelyeket Cholnoky professzornak, a kiváló magyar földrajztudósnek biztosítottak, aki alapította az intézetet a magyar uralom idején.* Ugyanekkor számol be arról, hogy milyen térképekkel bővítette a gyűjteményt.

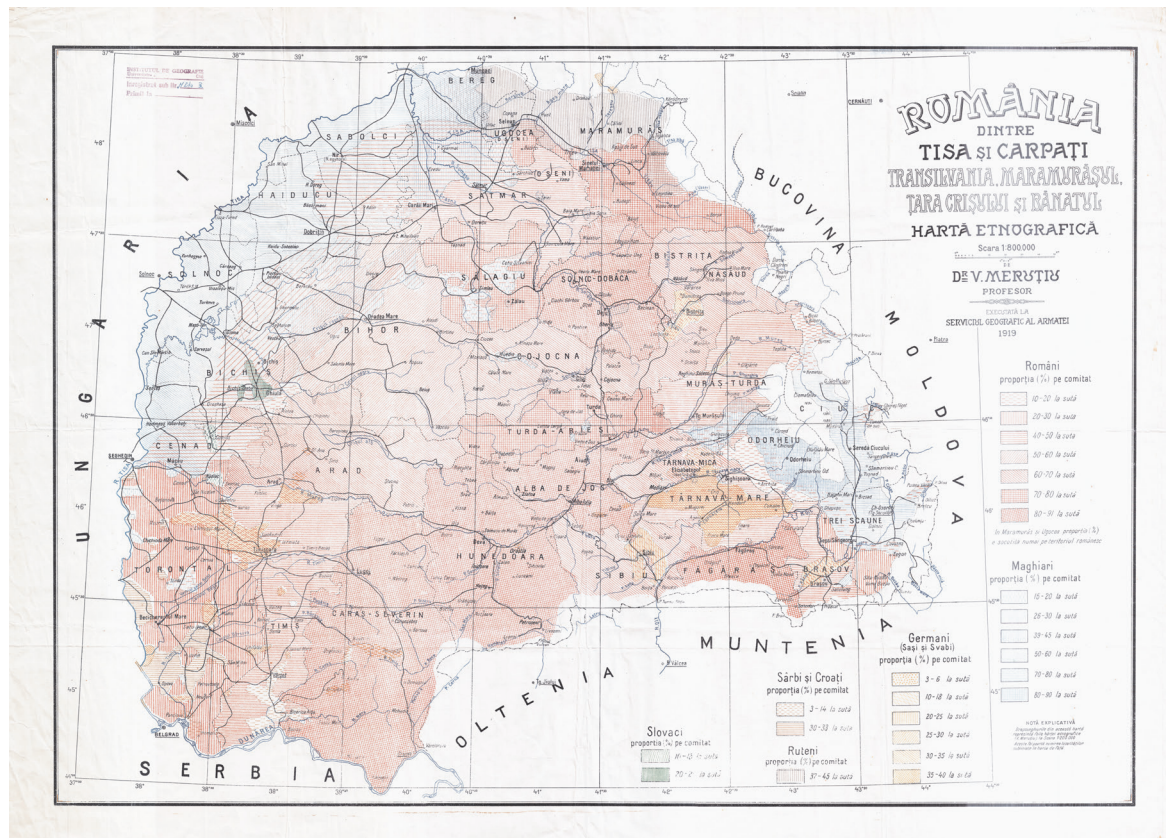

[53-0037] Popa-Burcă, I.: Harta fizică a României. Librăria Socec, București

A két világháború közötti román iskolai atlasz természetföldrajzi térképének ezen példányára rárajzolták azt a nyomvonalat, amely mentén Emmanuel de Martonne 1921 nyarán tanulmányi kirándulásokat vezetett: román és francia geográfusok július közepétől szeptember közepéig, nagyjából háromszor két hetet töltöttek terepen, bejárva az országot. A térképtár folyamatosságára utal

az, hogy az intézeti térképtár jelzeteinél a korábbi, Cholnoky-féle számozást használták még az 1920-as években. Térképgyűjteményünkben csupán mintegy 150 térképlap 1920 utáni keltezésű, természetesen a bővítés ennél jelentősebb lehetett (az előbbi csoportba sorolt, román és francia vonatkozású, 1919 előtti térképek ekkor kerülhettek a gyűjteménybe).

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT: VASILE MERUȚIU

[49-1308] Meruțiu, V.: România dintre Tisa și Carpați.
Serviciul Geografic al Armatei, 1919

A térképtár két világháború közötti fontosságát és használatát jelzi az, hogy amikor Vasile Meruțiu kolozsvári egyetemi oktató egy 1929-es közigazgatás-történeti munkájában Erdély régi térképeit sorolta fel, abban inkább támaszkodott az intézeti térképtár anyagára, mint az egyetemi központi térképtár

gyűjteményére. 1930-tól új jelzetekkel látták el a térképeket, térképtípusok szerint csoportosítva azokat. A Meruțiu által szerkesztett etnikai térkép a HET3 jelzetet kapta, Cholnoky-jelzete már nincs, tehát 1930 után kerülhetett a gyűjteménybe.

[51-0408-0106] Columna I. Seria 6

A Habsburgok a krími háború idején megszállták Havasalföldet és felmérték a II. osztrák katonai topográfiai felmérés részeként. Havasalföld a 112 lapos térképműből másolatot kapott, és a kolozsvári születésű Szathmári Pap Károlyt, bukaresti udvari festőt és fényképészt bízta meg, hogy pár példányban litografált másolatot készítsen, románra fordítva azt. Az 1864-re elkészült

munka címlapjára a Dél-Románia térképe, *Charta României Meridionale* cím került, így először szerepeltette Románia nevét térképen. A nagyon kevés sorozat egyike a gyűjteményünk része, feltehetőleg a két világháború közötti bővítés során került a térkép-tárba. Az itt kiállított lapon még látszik a később elárasztott Ada-Kaleh szigete.

[05-0012] Homanno, Ioh. Baptista: Vkrania. Noriberga

Több olyan térkép is hátra maradt, amelyen Prinzt volt munkahelyeinek pecsétjei szerepelnek. Prinzt az Erzsébet Tudományegyetemen tanított, ami előbb Pozsonyban, majd Pécsen működött. Ezen az 1720 körüli

atlaszlapon a pozsonyi pecsétet figyelhetjük meg. Az előbbi kéziratos térkép, vagy ezek a pecsétek a tanúi annak, hogy Prinzt is bővítette a térképtárat.

[5-5271N] 5271 Ny Kolozsvár. M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet, 1943

Ugyan e válogatásban alig kapott teret, de a térképeink mintegy fele, nagyjából 3000 térképlap osztrák és magyar topográfiai szelvény, mind mai romániai területeket ábrázol. Nagyobb részük a III. osztrák felmérés szelvényei, de mintegy kétszáz lap második világháborús magyar topográfiai szelvény. Ez utóbbiak érzékeltek a térképtár utolsó jelentősebb, Prinz-féle bővülését. Ezen a lapon az 1945-ben alapított Bolyai Tudományegyetem kétnyelvű pecsétje szerepel, másokon a Babeş Egyetemé, de találkozhatunk Balogh Ernő geológus vagy Szabó T. Attila nyelvészprofesszor neveivel is. Ez a tanúja annak, hogy a háború után e térképlapokat a magyar

Bolyai és a román Babeş egyetemek földrajzi és geológiai tanszékei birtokolhatták. Ezek az osztrák vagy magyar szelvények az 1950-es években a túrt kategóriában voltak: a romániai területeket ábrázoló szelvények végig használatban voltak, de nem lettek részei a kari könyvtárnak. Tehát ezeket a térképeket szétválogatták: valaha az egész monarchiára, az országra megvoltak, de a megmaradt lapok csak a mai Románia területét fedik. Miután megjelentek az újabb román topográfiai térképek, ezen osztrák és magyar szelvények egy raktár mélyére kerültek 2001-es megtalálásukig.

[53-0697] Poenaru, Ștefan: Harta fizică, politică și administrativă a județului Sibiu

Vannak olyan térképeink is, amelyeken dél-erdélyi román, Kolozsvár–Nagyszebeni Egyetem pecsétjét láthatjuk (amelynek földrajzi intézete Temesváron működött). Csúppán néhány térkép 1944 utáni, mint ez, a Kolozsvár–Nagyszebeni Egyetemen dolgozó térképész munkája, 1945. áprilisi cenzori engedéllyel, amely 1946-ban, szerzői adományként került a gyűjteménybe. Feltételezhető, hogy az egyetemek gyűjteményeit az 1950-es

években cenzúrázták, ennek keretében összegyűjthették a régi térképeket, atlaszokat és fényképeket, a földrajzi intézetét valamegyest kiegészítették más tanszéki gyűjtemények hasonló anyagaival, ezeket elrejtették, olyannyira, hogy fél évszázad alatt a valahai létük emléke is elveszett. Ezek, az akkor tiltott kategóriába sorolt térképek, atlaszok és fényképek kerültek elő 2001-ben.

CHOLNOKY JENŐ FÉNYKÉPTÁR

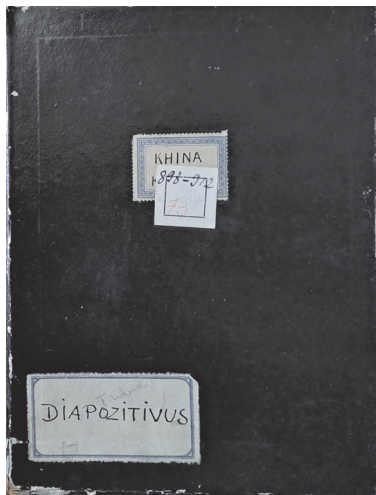
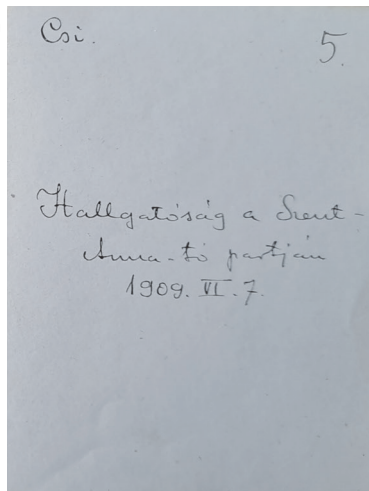
A Cholnoky Jenő Fényképtár 3279 fényképeredetiből áll (üveglemezből, celluloid síkfilmből), továbbá 2069 fényképmásolatból. A felvételek 1896 és 1918 között készültek, a szerzőjük szinte mindig Cholnoky Jenő. A helyszínek nagyobb része a korabeli Magyarország, de több külföldi terület is. Belöldi felvételei révén beleláthatunk a kolozsvári egyetemi életbe, földrajzi kutatásaiba, néprajzi érdeklődésébe. A külföldi képek elkalauzolnak a Kínai Császárság utolsó éveibe, ahol Cholnoky két évig élt; láthatjuk, hogy milyen volt a korabeli tudományos elittel utazni

a sarkvidéki Spitzbergákra vagy keresztül az Egyesült Államokon. A fényképmásolatok részben az eredetiek előhívott másolatai, részben az oktatáshoz használt egyéb fényképek. A fényképtár egységes: teljes egészében Cholnoky nevéhez fűződik, a saját felvételei közül azokat tartalmazza szinte hiánytalanul, amelyek a FJTE Földrajzi Intézetének szakkönyvtárát gazdagították. A fényképeredetik egy része unikum, vagy megtalálható még az érdi Magyar Földrajzi Múzeum vagy a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának Cholnoky-hagyatékaiban.

Fényképeredetik és tárgyak: üveglemez, síkfilm, sztereoszkóp, fényképdoboz és csomagolópapír

A fényképeredetik egy része *üveglemez* (1990 darab). Az üveglemezek többnyire 13×18 cm-es negatívok, ritkábban más méretűek, panorámafelvételek. Továbbá jelentős számban találhatók közöttük sztereoképek, amelyek két szinte azonos felvételt tartalmaznak, és azok sztereoszkóppal nézve térhatásúakká állnak össze. A kínai képekről diapozitívaink is vannak (pl. *Khi5131 Tien-pao-san személyzete*), vagyis az eredetivel azonos méretű pozitív üvegmásolatok is **(B)**.

A fényképeredetik másik része *síkfilm* (1289 darab), leginkább erdélyi területekről (pl. *Csi705 Hallgatóság a Szent Anna-tó partján*) és az 1912-es amerikai útjáról **(C)**. Eredeti fényképdoboz (*Khina diapozitívus*) és csomagolópapír (*Csi5 Hallgatóság a Szent Anna-tó partján, 1909. VI. 7.*) látható az **(A)** és **(D)** képeken. A papírokra előbb Cholnoky írta rá magyarul a benne található fénykép azonosítóját és címét, majd 1922-ben kiegészítették román fordítással is.

(A)**(B)****(D)****(C)**

Fényképmásolatok: kartonra kasírozott fényképek

2069 darab kartonra kasírozott fényképpel is rendelkezünk. Ezek egy részét Cholnoky felvételeinek előhívott másolatai képezik. Másik részének nem ő a szerzője: például az

alábbi kép **(E)** a Spitzbergákon kiránduló tudósok ismert csoportképe, amely az 1910-es kongresszus beszámolókötetében jelent meg.

KÍNA, 1896–1898

Cholnoky, budapesti tanársegédként, mestere, az Ázsia-utazó Lóczy Lajos hatására, tanácsára indult Kínába, hogy földrajzilag még feldolgozatlan területeket vizsgáljon. Kelet-ázsiai utazása 1896–1898 között másfél évet tartott, ezalatt leginkább Kínában egyedül kutatott. 1896. december 3-tól 1897. január 24-ig hajóval utazott Triesztből India és Szingapúr érintésével Sanghajba. Sanghaj környékén, a Jangce deltavidékén az özönárat tanulmányozta. Április 21-én Tiencsinbe hajózott, onnan vonattal Pekingbe érkezett, majd utazást tett a Góbi-sivatagban, leírva a futóhomok keletkezését. A nyár elejét már ismét Sanghajban töltötte. Augusztus 1-én indult hajóval, Nagaszaki és Vlagyivosztok érintésével Mandzsúriába. Augusztus végétől november végéig Mandzsúriában dolgozott, Erdély nagyságú bazaltfennsíkot fedezett fel, geológiai térképezést végzett, Mukdenben járt. Decemberben ismét Pekingben töltött időt, majd megismerte a Sárga-folyó mederváltozá-

sának okait, vizsgálta a löszképződést. Visszautazott Sanghajba, 1898 elején ismét a Jangce deltáját tanulmányozta, térképezte. Visszafele 1898. május 13-án indult Hongkongból hajóval Szingapúron és Karacsin át Trieszt felé, ahova 1898. július 4-én érkezett meg. Útjáról közel 250 fényképet készített, amelyekből mintegy 200 darab fellelhető ma is három különböző gyűjteményben (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, Budapest; Magyar Földrajzi Múzeum, Érd; Cholnoky Fényképtár, Kolozsvár), többnyire három formában (eredeti üveglemezek és üvegmásolataik, korabeli kontaktmásolatok papírra). Kolozsváron 182 kínai kép van (7 kép más sorszámmal is szerepel), közte 13 csak itt található: mindegyik képnek megvan az üvegnegatívja, diaposzítívja és kontaktmásolata kartonra kasírozva. Továbbá 3 felvételünk van a hajóutazásról (Vörös-tenger, Colombo, Nagaszaki).

**[Khi5044] Cholnoky karavánja a szini rendszerű hegyek közt
Hang-csou-fu és Vuhu közt (1897. VI. 25.)**

[Khi5056] Utazás Pekingbe

[Khi5059] A nagy harang tornya Pekingben

[Khi5121] Ku úr, kínai milliomos és kísérete

[Khi5131] Tien-pao-san személyzete

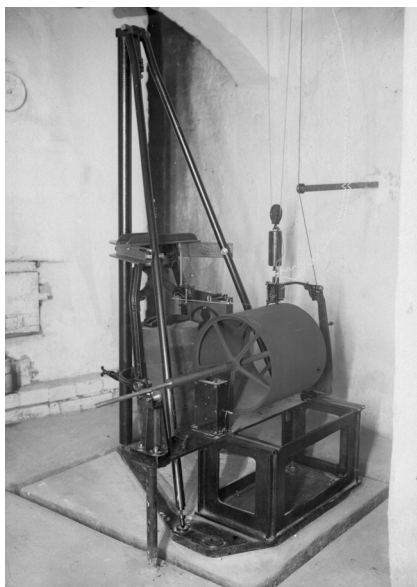
MAGYARORSZÁG, 1898–1918

Cholnoky előbb a budapesti egyetemen tanított, majd 1905–1919 között Kolozsváron volt egyetemi tanár. Ez időszak alatt dinamikus életet élt: állandóan visszajárt Budapestre, rendszeresen kutatott terepen (Erdély, Balaton, Alföld, Karszt), tanulmányi kirándulásra vitte hallgatóit (Erdély, Adria), családi okok miatt megfordult Veszprémben, vagy akár Brassóban is. 1919-ben a felvételei a kolozsvári egyetemen maradtak, később Cholnoky írásban panaszolta el, hogy még másolatokat sem engedtek a felvételeiről készíteni, így a több ezer saját képe számára elveszett. A szerencsés felbukkanás folytán a gyűjtemény megmenekült, ma a kolozsvári a leggazdagabb a korabeli Magyarországon készült felvételekből (1994 kép). Ebből a korszakból csak korábbi másolatait tudta használni, amelyekből néhány százat őriz ma a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve a Magyar Földrajzi Múzeum. A Kolozsváron

megmaradtak összesen 44 vármegyében készültek, közel negyedük Kolozs megyei, de ki-rajzolódnak a kolozsvári otthon és a közeli erdélyi (Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka, Hunyad) megyék hangsúlyai mellett az intenzív balatoni (Zala), alföldi (Bihar) és karsztkutatók (Modrus-Fiume) helyszínei is. A felvételek legrégebbi évszáma 1899, de a datálások főleg a kolozsvári korszakra vonatkoznak, az utolsó 1918. októberi. Eleinte üvegre, később már síkfilmre is dolgozott, bőven vannak közöttük sztereóképek is. A felvételek szinte teljes mértékben Cholnokynak tulajdoníthatók, kevés az, ahol külön jelezte a szerző nevét, leginkább tanítványait. Belepillantunk a századelő kolozsvári egyetemi életébe, az ő szemével láthatjuk a geomorfológiai vagy hidrológiai jelenségeket, városrészeket és műemlékeket örökített meg, de bőséggel tanúskodnak képek néprajzi érdeklo-
déséről is.

**[Kol1001] A kolozsvári T.Egyetem Földrajzi Intézetének tanári szobája
1905 június havában**

A kolozsvári egyetemi földrajzi intézet Mainka-féle földrengésjegyzőkészüléke (1912)
[Kol1066] N-S komponens [Kol1067] E-W komponens

[Kol231] Hallgatók vízmérő gyakorlata a Szamoson

[Kol1045] A Földrajzi Intézet hallgatóinak mérőgyakorlata 1908 tavaszán

**[MM764] Radnai havasok. Lemenet a Borsa folyóhoz a Magura Botiorilor hegy oldalán.
Dr. Schilling Gábor (1912. VIII. 15.)**

[Csi112] Szt-Anna-tó. Jég vastagsága és sávozottsága (1909. I. 2.)

[Kol1006] Kolozsvár, Ferencz-József út

[Kol1134] Kolozsvár télen. Rákóczi út 1. számú telek (1913)

[Kol1160] Kolozsvár. Kilátás a Fellegvár déli oldaláról a város felé (1918. III. 4.)

**[Kol1157] Kolozsvár. A Fellegvár déli oldala a nyári színháztól.
Panoráma I. db. (1918. III. 4)**

[Hu721] A csoklovinai barlangot kutató társaság (1911. VII. 2.)

**[AF106] Marosujvár. A Maros 1912. évi árvize által megrongált sóbánya.
Beszakadt a régi tárna (1914. VII. 23.)**

[Kol7048] Hegycsúszamlás mögötti mélyedés az Árpád csúcs alatt

[Kol7183] Kolozsvár. Feleki-gömbbánya a Holdvilág-utca végén (1918. X. 18.)

[MT201] A szovátai Illyés-tó a kilátótoronyból

[Bih701] Vízesés a Révi barlang előtt

[Bih721] Kalugyeri Izbuk kitöréskor (1910. VII. 7.)

[AT101] A Rank-herlányi időszakos ártézi szökőkút medenczéje

[Har206] Kovásznai pokolsár

[KK710] Radnóti kastély (1911. V. 14.)

[Csi115] Csíkszeredai vár (1914. V. 4.)

[KK102] Felsőbajomi templom

[KK103] Felsőbajomi szász leányok

[Udv106] Kápolnásfalu. Székelykapu (1914. V. 3.)

[TA7015] Torockói család. Vermes József és neje Molnár Judit és Molnár Anna a kis természetes leányával

[Hu702] Pelan Juon háza Pujon (1911. VI. 30.)

[Szb216] Boiczai román család

[Kol230] Kendertilolás Olaszfalun a Hideg-Szamos völgyében

[Szi135] Csizér. Sátoros cigányok (1913. XI. 5.)

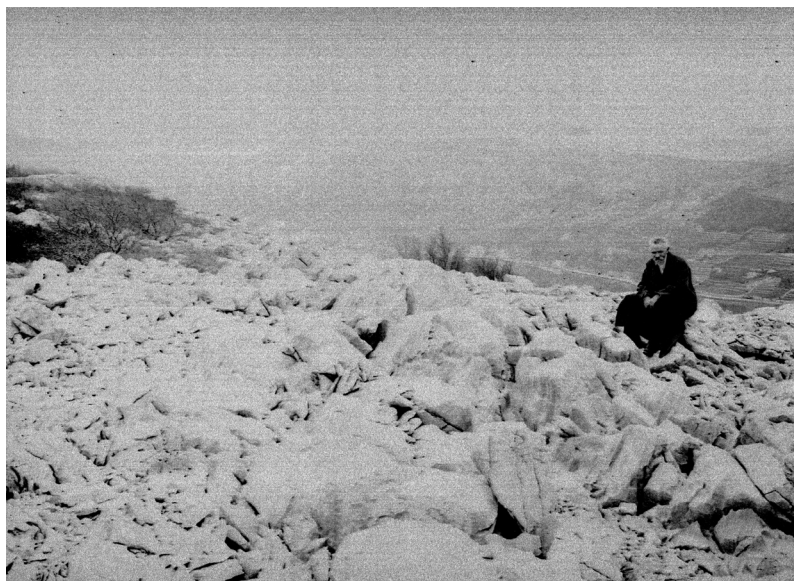
[Ha104] A Nagy-Hortobágyi híd

[Po201] Lóczy Lajos szülőháza Pozsonyban

[Szm201] Teleki Géza gróf kastélya Pribékfalván

[MF120] Nagy karr-mező Buccari felett, Sv.Barbara táján (1914. IV. 7.)

SKANDINÁVIA ÉS SPITZBERGÁK, 1910

Kolozsvári egyetemi tanárként 1910-ben járt Skandináviában: Stockholmban a Nemzetközi Geológiai Kongresszuson vett részt. Svédországba érkezését követően azonnal, július 25-én indultak a kongresszushoz kapcsolódó tanulmányi kirándulással, Gerard de Geer vezetésével – a norvégiai Tromsön, illetve Trondheimen keresztül – a sarkvidéki

Spitzbergákra. Augusztus 17-én értek vissza Stockholmba, majd a kongresszust követően, 26-ától tíz napon át, Otto Nordenskiöld vezetésével Svédország középső részét tanulmányozták. Az útról összesen 102 felvételt őrzünk: 63 van a Spitzbergákról, 35 Svédországról és 4 Norvégia területéről.

[No720] Lapp család Tromsö körül (1910. VII. 30.)

**[Spb227] Mt. Capitolium a Sefström glecser zátonyra jutott morénájáról.
Elül lithotannium turzás (1910. VIII. 7.)**

[Sv778] Morai nők Elfdalenben (1910. VIII. 28.)

EGYESÜLT ÁLLAMOK, 1912

Következő transzkontinentális útja során, 1912-ben az Egyesült Államokat járta be. Az Amerikai Földrajzi Társaság fennállásának 60. jubileumára tanulmányutat és konferenciát szervezett. 25 ország földrajzi társasága képviselhette magát, részvételi díjat fizetve; Magyarországról Teleki Pál vett így részt az utazáson. Továbbá világ szinten 12 geográfust meghívtak, nekik az amerikaiak fizették a költségeiket (köztük volt az egyik Cholnoky, mint kolozsvári egyetemi tanár). 1912. augusztus 20-án érkeztek New Yorkba, másfél nap múlva indult is a hatvan napos

utazás, amely során W. M. Davis vezetésével, magánvonaton végigutazták a teljes országot, a Niagarán, a Yellowstone parkon át Seattle-ig és San Franciscóig, visszafele a Grand Canyonon és Washingtonon át. A körút után volt New Yorkban a konferencia. Erről az utazásáról mintegy 600 felvételt készített: 485 síkfilmet és 121 üvegnegatívot tárolunk a Cholnoky Fényképtárban, továbbá 88 üveg-negatív kartonra kasírozott kontaktmásolatát. Az eredeti felvételek csak Kolozsváron maradtak meg, másolatok vannak még a másik két gyűjteményben is (Budapesten és Érden).

[USA7081] Medora. Gróf Teleky Pál lóháton (1912. IX. 2.)

[USA7127] Yellowstone-park. Kis melegforrás-medence az Iron patak partján. (1912. IX. 5.)

[USA7250] Seattle. Részlet (1912. IX. 13.)

[USA7397] Suchy pueblo részlete, Santa-Fé mellett (1912. IX. 30.)

[USA7466] Cereus giganteus Phoenix közelében, elül Drygalski Erik úr (1912. X. 4)

EGYÉB KÜLFÖLDI UTAZÁSOK

Arábia, 1896; Ceylon, 1896; Japán, 1897. Cholnoky Kína felé hajózva Arábia partjainál (a Vörös-tengeren) fényképezett 1896. december 12-én, ez a legkorábbi fényképünk. Hajókat váltva többnapos megállója volt többek között Ceylonban is, e katalógusban tehát a colomboi kikötőről szóló fényképe a legrégebbi. Kínai két éve során 1897-ben Japánban is megfordult, erről is fennmaradt egy felvétele. 3 felvételünk van e három ázsiai helyszínről.

Románia, 1906. Bukaresti tudományos intézetekben tett látogatást, útközben engedélyükkel végzett kutatást, többek között a Vöröstoronyi-szorosban (17 fénykép).

Itália, 1907; Itália, 1914. Kolozsvári éve alatt legalább ötször járt Olaszországban, de ezek közül fényképei csak háromról maradtak fenn (61 darab). 1907-ben Lóczy Lajos meghívására, Semsey Andor támogatásával, kolozsvári tanítványaival együtt vett részt egy, elsősorban vulkanológiai tanulmányúton: voltak Szicíliában, a Lipari-szigeteken és az azelőtti évben kitört Vezúvot is vizsgálták. 1914. június elején svájci kongresszusról hazafelé jövet a Garda-tó környékén készített

fényképeket. Alig egy hónappal később, kolozsvári hallgatói társaságában megtett adriai tanulmányútja végén, 1914. július elején Velencében fotózott.

Ausztria, 1914; Dalmácia, 1914. Míg magyar- és horvátországi fényképeit Cholnoky vármegyék szerint csoportosította, az Osztrák-Magyar Monarchia többi részeiről készült fényképeit következetlenül jelölte, csak részben tartományi szinten. 1914. június végi, kolozsvári hallgatói társaságában megtett adriai tanulmányútja során a Tengermellék tartományban készült fényképein egyszerűsítve Ausztriát jelölte helyszíneként (5 fénykép, San Canziano barlangjáról). Dalmáciáról 38 fénykép maradt hátra, ezek egy részén a dátum tanúskodik, hogy ugyanezen az utazáson készültek.

Szerbia, 1916. Belgrádban és környékén készült felvételein 1916. októberi keltezésék szerepelnek. Ezzel nincs összhangban, hogy visszaemlékezéseiben egyetlen világháború alatti külföldi utazást említ: 1917 júniusában az MTA megbízásából a megszállt Szerbiába utazott.

[Ce101] Halászbárka Colombo kikötőjébe (1896. XII. 26.)

[Ro103] Teraszok Caineni-ben, a Voros-torony szorosban

[It209] Taormina. Kilátás a görög színháztól az Etna felé

[It221] Lipari egyik utcája

[Dal416] Dalmácia. Ragusa. Rektor palota. Réthly Antal felvétele

[Dal113] Clissa. A vár W felől tekintve (1914. VI. 29.)

[Szer112] Belgrád, régi házak a Stara-Crkvena utcában (1916. X. 26.)

**[Szer107] Belgrád, a szerb generalisszimusz összelőtt háza a Kalimegdanon
(1916. X. 26.)**

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

Cholnoky Jenő kolozsvári hagyatéka:

<https://hagyatek.cholnoky.ro/>

Cholnoky Jenő Fényképtár:

<http://cholnokypotos.gisit.ro/>

Cholnoky Jenő Térképtár:

<http://cholnokymaps.gisit.ro/>

Imecs Zoltán (2004): *Cholnoky Jenő fényképi hagyatéka a kolozsvári egyetemen*. Földtani Kutatás 41/3–4, 18–24.

Bartos-Elekes Zsombor (2008): *A kolozsvári Cholnoky Jenő térképtár*. Földrajzi Közlemények 132/4, 489–494.

Bartos-Elekes Zsombor (2025): *A kolozsvári Cholnoky Jenő Térképtár*. Magyar Tudomány 186/3, 548–557.

Bartos-Elekes Zsombor (2025): *Cholnoky Jenő kolozsvári hagyatéka – térkép- és fényképkiallítás*. MTA, Budapest, 2025. május 12–16. Az időszaki kiállítás katalógusa.